

Het land bewerken in Brussel: tussen oud en nieuw?

Het land bewerken in Brussel:
tussen oud en nieuw?

- > Ondanks het discours rond de terugkeer van landbouw binnen de stad, verdwijnt er almaar meer landbouwgrond in Brussel (buiten het landbouwgebied dat als dusdanig in het GBP is aangeduid).
- > Dat fenomeen vloeit niet van nature voort uit de verstedelijking of uit het verdichtingsbeleid, maar vooral uit een commerciële en technische benadering van de landbouw.
- > Die benadering doet afbreuk aan alle kleinschalige, interstitiële stadslandbouwprojecten die zichzelf blijven vernieuwen (moestuinen, tuinen, tussengewassen) en die al decennialang in Brussel (én in andere steden) bestaan, maar die nooit geregistreerd of erkend werden onder welke vorm dan ook (administratief, historisch, planologisch, economisch, ...).
- > De hernieuwde relatie met voedselproductie en stedelijke ecologieën kan niet voorbijgaan aan de erkenning van deze ruimten en de noodzaak ze te onderhouden en te beschermen als creatieve ruimtes, reservoirs van ecologische inventiviteit en co-evolutie met andere levende organismen.
- > De spanning tussen de noodzaak om in huisvesting te voorzien voor de meest kwetsbare mensen (een steeds talrijkere groep) en het onderhoud van alle landbouwgronden in de stad, moet verwerkt worden, en met tijd opgeheven, op gewestelijk niveau, in nieuwe vormen en plekken van arbitrage waar, voor elke situatie, alle belanghebbenden aan het woord moeten komen.

Stadslandbouw wordt sinds de Top van Rio in 1992 door de Verenigde Naties erkend als een specifiek aandachtsgebied. Sindsdien heeft de FAO er één van zijn speerpunten van gemaakt, vooral in het Zuiden. Deze bezorgdheid vloeit voort uit alarmerende bevindingen over de effecten van de agro-industrie op bodem, fauna, flora en de gezondheid van de mens, en van het inpalmen en verstedelijken van land op de beschikbaarheid ervan. Het terugbrengen van eigen, ecologische landbouwproductie in of rond steden is een belangrijk thema geworden op het vlak van de voedselsoevereiniteit.

Tegen de achtergrond van de voortdurende verdwijning van bebouwde of beschikbare grond, en van historische bodemvervuiling en verarming van de bevolking, zette Leefmilieu Brussel in 2016 ook een programma op, Good Food, dat deze problematiek aanpakt. Ook andere economische actoren leggen een hernieuwde belangstelling voor de stadslandbouw aan de dag.

Het 'terugbrengen' van de landbouw naar de stad kan echter niet alleen worden gebaseerd op de vaak overgewaardeerde expertise van ingenieurs, ondernemers van de duurzame ontwikkeling of architecten.

Stadslandbouw is immers veel meer dan een kwestie van nieuwe technieken en handelsactiviteiten. Zoals we aantonen, is de landbouw in Brussel (net als in vele andere steden) in de eerste plaats een kwestie van kennisoverdracht, ingeleefde en populaire praktijken, gehechtheid aan plaatsen en wijken, plantrekkerij en zin voor waarnemingen, dagdagelijkse relaties met planten en aarde, en nog meer ongedocumenteerde aspecten waarvan het potentieel nooit werd erkend. Het uitdenken en ontwerpen van een stedelijk landbouwbeleid vereist dan ook de betrokkenheid van bewoners en tuiniers, alsook de spelers uit het maatschappelijk middenveld en onderzoekers in de mens- en sociale wetenschappen.

We hebben het interstitiële en bewerkte land van Brussel gedocumenteerd door zowel de geschiedenis, het potentieel en de verschillende vormen van landbouw te onderzoeken, alsook de politieke en commerciële bedreigingen waaraan ze is blootgesteld. Dit onderzoek werd uitgevoerd volgens kwalitatieve methoden: archiefonderzoek, documentanalyse, compilatie van beeldmateriaal en veldonderzoek (onderdompeling en participatie *in situ*), waarbij ook geregeld vergeleken werd met andere steden. Het liet ons toe om:

- > de belangrijkste historische fasen van de erosie van de landbouwpraktijken in Brussel in beeld te brengen, waarbij meer specifiek aandacht wordt besteed aan het verschil tussen de recente (zeer bescheiden) heropleving van de landbouw en de voorgaande periodes.
- > een stand van zaken voor te stellen van de moestuinen en het bewerkte land voor eigen gebruik in het Brusselse Gewest en van de mechanismen waardoor ze verdwijnen.
- > te wijzen op de dubbelzinnige impact van de erkenning van de bodemverontreiniging, die al te dikwijls het einde inluidt van een moestuin. Een grote uitdaging is dan ook het herzien van de wijze waarop bodemvervuiling moet worden aangepakt, indien we de kleinschalige stadslandbouw die de wijk in levensonderhoud kan

voorzien, in stand willen houden. Het kader dat door de huidige wetgeving is voorzien, volstaat niet.

- > de spanningen te belichten die momenteel bestaan tussen de bouw van sociale en toegankelijke woningen en het behoud van bebouwde en bebouwbare grond, en de noodzaak om deze spanningen te overstijgen.

Het resultaat is "*Terres des villes: enquêtes potagères de Bruxelles aux premières saisons du 21e siècle*" (Ed. L'Éclat, 2018). Dit boek bestaat uit zestien onderzoeken die, elk vanuit een andere invalshoek, de hindernissen belichten waarmee de spelers in het veld te maken hebben, zowel vroeger als nu, maar ook de inventiviteit die ze aan de dag leggen om deze obstakels te overwinnen. Zo reikt dit boek meerdere opties aan voor actoren die de landbouwgrond in de stad in stand willen houden of een toekomst willen geven.

Om bij te dragen tot een andere kijk op de Brusselse gronden, maakten we ook drie folderkaarten voor specifieke plaatsen in de Brusselse regio, namelijk de Ninoofsepoort, de Zenneberm in Anderlecht en het Avijlplateau te Ukkel, die tussen april 2018 en januari 2019 via het blad Bruxelles en Mouvements werden verspreid. Deze folderkaarten weerspiegelen de verhalen en ecologieën die deel uitmaken van elke site. Zowel het boek als de folders zijn middelen om de Brusselse ecologische toekomst opnieuw in vraag te stellen.

Methodes, aanpak en resultaten

Uit ons onderzoek is gebleken dat de huidige bevordering van de stadslandbouw in Brussel, evenals de wetgeving inzake de aanpak van bodemvervuiling, niet volstaan om de bestaande landbouwpraktijken in stand te houden of om nieuwe bottom-up initiatieven te ontplooien, meer bepaald op het gebied van de landbouw voor eigen gebruik en levensonderhoud. Het huidige beleid geeft voorrang aan "hightech"-initiatieven die helaas niet gericht zijn op de voorziening van basisproducten maar op winstgevendende producten met een hoge toegevoegde waarde. Het is daarom belangrijk om na te denken over bijkomende mechanismen voor het in stand houden van plaatsen waar landbouw (voor eigen gebruik) wordt of kan worden bedreven. Daarvoor is het noodzakelijk dat deze kwestie niet langer uitsluitend onder Leefmilieu Brussel valt, maar onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle instanties met territoriale bevoegdheid (economie, ruimtelijke ordening, huisvesting enz.).

Conclusies

1

Beschermende maatregelen nemen voor de landbouwgrond in Brussel.

Zoals blijkt uit het onderzoek dat in 2018 in opdracht van Leefmilieu Brussel werd uitgevoerd, blijft de landbouwgrond in de stad verdwijnen; de ecologische toekomst van Brussel wordt bedreigd. Daarom doen we de volgende aanbevelingen:

- > Een moratorium instellen op het verdwijnen van de huidige in Brussel vastgestelde landbouwgronden, deze gronden verder inventariseren en de netwerken van betrokken spelers zoals het Brusselse Tuiniersforum versterken.
- > Indien nodig het voorkeepsrecht laten gelden op de landbouwgronden die momenteel onder het GBP vallen en ervoor zorgen dat ze bewerkt worden ten voordele van de Brusselaars en vanuit een agro-ecologisch oogpunt.
- > De landbouw opnemen in de planningsvoorzieningen en de bescherming van de landbouwgronden (collectieve tuinen en moestuinen, braakliggende spoorwegterreinen ...) op de agenda van de regering en de overheidsbesturen plaatsen (en niet alleen op die van Leefmilieu Brussel).

Beleidsaanbevelingen

- > De pleitbezorgers van huisvesting rond de tafel krijgen samen met de groentetelers en de actoren in de stadslandbouw. Het Gewest moet dit proces ondersteunen (ook door middel van financiering) en zich vanuit een bottom-up-benadering laten inspireren door de voorstellen die uit dit overleg naar voren komen, voor de gezamenlijke bescherming en aanleg van zowel sociale woningen als groentetuinen op lokale schaal en op de schaal van het gewestelijk grondgebied.
- > In Brussel een observatorium van gronden oprichten dat deze aanbevelingen opvolgt en ondersteunt.

2

De bijdrage van het bewerkte land aan het ecologisch beheer van het gewestelijk grondgebied erkennen

met als leidraad dat "we het doen met wat we hebben" (ook op verwaarloosde gronden) en dat we de "knowhow in situ" bevorderen, kennis die wordt uitgedragen onder alle spelers die bij een landbouwgrond zijn betrokken. Meer concreet doen we de volgende aanbevelingen:

> Uitvoering van proefprojecten om de 'Praktische Gids bodemanalyse voor telen in de stad' (online gezet in maart 2018) niet alleen in de praktijk te brengen, maar ook te verrijken, d.w.z. er de kennis en expertise van de gebruikers en beoefenaars in te integreren.

> Herziening van de "Bodemordonnanties" van het Gewest, die een kader bieden voor de behandeling en de sanering van bodemverontreiniging (2009, 2017), door er de landbouwpraktijken in op te nemen, als middel om de gronden van het Gewest in situ te verzorgen en in stand te houden.

> Opzetten van voorzieningen voor bewonerscollectieven die met gronden willen experimenteren en hen zo een ondersteunend kader bieden. In het algemeen moet elke voorziening die bewoners, wetenschappers en overheden samenbrengt rond experimenten in het telen van grond, ondersteund en bevorderd worden.

In deze proefprojecten moeten de aanvaardbare risico's worden besproken en moeten er actieprotocollen voor de middellange en lange termijn worden opgesteld

3

De high-tech oplossingen zijn niet het enige streefdoel

In het licht van deze verschillende voorstellen pleiten we voor een aanpak waarbij de hoogtechnologische optie (bijvoorbeeld daklandbouw voor het telen van voedselproducten met een hoge toegevoegde waarde) niet het enige en zelfs niet het eerste streefdoel is, al was het maar omdat ze aansluit bij een hedendaagse en Westerse neiging om mens en maatschappij los te koppelen van de natuurlijke en biotische processen, en om sociaal-ecologische problemen telkens weer te willen oplossen door beroep te doen op de markteconomie. Zoals ons onderzoek aantoont, vraagt de ecologische toekomst van Brussel ons om de aandacht te verleggen naar de bestaande gronden en de alternatieven die daar, nu al, in de spleten en uithoeken van Brussel, worden uitprobeerd.

Ons boek en onze folders

Livia Cahn, Chloé Deligne, Noémie Pons-Rotbardt, Nicolas Prignot, Alexis Zimmer, Benedikte Zitouni, *Terres des villes. Enquêtes potagères de Bruxelles aux premières saisons du 21e siècle*, Éditions L'Éclat, Paris, 2018. Disponible dans les bonnes librairies mais aussi consultable en ligne : <http://www.lyber-eclat.net/lyber/terres-des-villes/>

Nicolas Prignot, *Le Plateau Avijl : un cœur de terre(s), Bruxelles en Mouvements*, 298, janvier/février 2019, p. 23.

Livia Cahn et Noémie Pons-Rotbardt, *Derrière la ville productive, le Jardin de la Senne, Bruxelles en Mouvements*, 296, mars/avril 2018, pp. 12-13.

Livia Cahn et Noémie Pons-Rotbardt, *Porte de Ninove en chantier, Bruxelles en Mouvements*, 294, septembre/octobre 2018, pp. 12-13.

Auteurs en project

Het team dat het project “Un nouvel hinterland? Histoire, pratiques et espaces de l’agriculture urbaine à Bruxelles” uitvoerde, werd geleid door Chloé Deligne (historica, ULB) en Benedikte Zitouni (sociologe, USL-B). Het team was samengesteld uit Livia Cahn, antropologe, Noémie Pons-Rotbardt, landschapsarchitecte en Nicolas Prigot, wetenschapsfilosoof. De onderzoeken die in het kader van het project werden uitgevoerd, zijn gebundeld en gepubliceerd in het boek “Terres des Villes. Enquêtes potagères de Bruxelles aux premières saisons du 21e siècle”. Alexis Zimmer, wetenschapshistoricus, leverde een bijdrage aan een van de onderzoeken, terwijl de grafische aspecten van het onderzoekswerk omtrent de Brusselse gronden in de tweede fase van het project aan Elise Debouny werden toevertrouwd.

Contact

Chloé Deligne
cdeligne@ulb.ac.be

Benedikte Zitouni
benedikte.zitouni@usaintlouis.be